

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 28. marca 1855.

List 25.

Opomin gospodarjem.

Kakor se sedaj kaže, bode letos sila veliko gosenc in sadno drevje bo veliko škodo terpelo, če jih gospodarji ne bojo začeli že zdaj pridno trebiti. Ker pa en lenuh zamore škodovati celi vasi, je živa potreba, da bi c. k. kantonski poglavarji na to važno stvar svojo pozornost obrnili in po županih dali splovnati tisto postavo, ktera veleva pridno oberanje škodljivega merčesa. Tudi duhovni gospodje zamorejo o tem veliko veliko pripomoči, ako svojim faranom s prav živo besedo naročajo, da naj nobeden, kdor ima kaj drevja, ne zanemarja tega dela. Vemo, da je delo včasih težavno, al gotovo se splača in dobro se splača.

Lepo tedaj prosimo: usmilite se ljubega sadja, da ga ne pokonča požrešna žival! Saj smo že lani dosti skusili: kaj se pravi brez sadja biti.

Čbelarstvo.

Kandirani cukur — čbelna hrana.

Kandirani cukur (kandelcukur, ktere ga v štacunah za kašelj kupujemo) je po mnogih skušnjah posebno dobra hrana za čbele, kadar jim družega živčja zmanjkuje. Rumeni kandirani cukur pa je bolji od belega, zato, ker se laže raztopi. Poklada se jim v taci kosci, kakor jih navadno v štacunah kupujemo. Da pa kosci, kadar manjši postajajo, se popolnoma ne zdrobé in na tla ne padejo, naj se položé na leseno ali drateno mrežico, ali naj se zavijejo s precej močnim papirjem, v ktere ga se naredé kakor bob velike luknje.

Poglavitna skerb, kadar se kandirani cukur poklada, naj je, da se položi tikoma čbelnega bivališča in tako, da ga množica panja objeti zamore; če je treba, naj se satovje enmalo okrajša.

Na enkrat se ga dá v en panj pol funta ali pa tudi celi funt, in čez 8 ali pa 14 dni naj se pogleda v panj, ali ga je še dosti, ali ga je že zmanjkalo. Tako se zamore vsak dan naj bolje preživiti, dokler ne pride čas, da si pridne čbelice same nabirajo svojo hrano.

Razloček med suho spravljeno ali pa med večkrat zmočeno mervo.

Preteklo poletje smo imeli priložnost dvojno mervo (senó) natanko preiskati: eno, ki je bila v 3 dneh popolnoma suha domú spravljena, — druga je zavolj dežja, ki je vsaki drugi dan bil, 13 dni na senožeti ležala, dokler je bila toliko suha, da jo je mogel gospodar domú spraviti.

Obojna merva je bila na zlo enacih senožetih en dan pokošena, in sicer je druga zato tako dolgo na travniku obležala, ker ravno takrat, ko so jo hotli domú spraviti, se je dež tako ulil, da so jo mogli spet razložiti in po travniku razmetati; potem pa je mnogokrat deževalo skoz 10 dni.

Obojna merva se nam je tedaj pripravna zdéla za natančno kemijsko preiskavo. In kaj nam je ta razodéla?

V 100 delih	dobro domú spravljene:	večkrat pre- močene merve:
je bilo gnjilčnih redivnih stvari	7 ³ / ₁₀	6 ⁵ / ₁₀
» » redivnih stvari brez gnjilca	54	49 ³ / ₁₀
» » neraztopljive rastlinske žilke	32 ¹ / ₁₀	36 ⁵ / ₁₀
» » rudninskih stvari	6 ¹ / ₁₀	7 ² / ₁₀
Vsih raztopljenih redivnih stvari		
skupaj	62 ³ / ₁₀	56 ³ / ₁₀

Razloček je tedaj, da je v zmočeni mervi memo-une, ki je koj lepo suha domú spravljena bila, pri 100 delih 9 redivnih raztopljivih delov v zgubo šlo.

Ko se bo zmočena merva živini pokladala, bo pa se veliko manj teknila zato, ker so se ravno naj bolj tečni in tedaj za živčž naj več vredni deli po namakanji na dežji pogubili; kar se sladkih (cukrenih) delov tiče, gré po taki dolgi namaki ⁵/₆ tistega sladkora v zgubo, ki ga ima merva spervega v sebi.

(Stöckhardt's chem. Ackerm.)

Bera zeliš.

Govorili smo nedavno v „Novicah“ od malih obertnij, kterih bi se lotiti utegnili kmetje pozimi, ali ko poljske dela prenehajo, da bi — razun dohodkov iz poljedelstva in živinoreje — tudi po tej poti si kaj prisluževali, ter svoj reven stan si poboljšali. Povedali smo takrat od mnogih majhnih obertnij, pa ne od vsih — to bi bilo tudi nemogoče; tukej hočemo pa omenjenemu pomenku še nekaj dostavljati, namreč govoriti od nekega opravila za pridne ljudi na kmetih, ktero je ravno tako lahko kot prijetno, pa donaša vendar kaj gotovega na dom. Opravljati utegnejo to delo fantje pa deklice, posebno pastirji po ledinah in polji. To lahko opravilo ali ta mala obertnija je bera zeliš.

Potrebujejo namreč lekarji, zdravniki in obertniki mnogo raznih zelín in trav, ktere ali pri nas rastejo, ali ktere od inostranskih dežel dobivajo. Tukaj hočemo govoriti le od takih rastlin, ktere pri nas rastejo, ali od domačih zeliš in njih pojedinih delov: ker priprosti kmet utegne le domače in njemu znane zeli nabirati. Nabiranje zelín pa ni težavno, temoč lahko pa koristno je opravilo.

Govorili bomo najprej od zdravilnih rastlin, po tem od nekterih zeliš, ktere so obertnikom potrebne, in poslednjič omenimo še nekterih rastlin, ktere ljudje rabijo za hišne ali tergovske potrebe. Ob enem hočemo povedati kdaj, kje in kako gré zelinje nabirati, pa tudi kako z nabranim ravnati, da se dobro in zdravo hrani in tako spečati zamore.

Mnogo zeliš, kterih lekarji ali zdravniki potrebujejo, raste ali po tako imenovanih botaniških vertih ali v ogradah posameznih gospodarjev. Kako te zeliša gojiti in rediti, učí vertnarija; tedaj se z njimi le vertnarji pečajo; torej ne govorimo od rastlin, ktere po vertih rastejo in kjer se lahko tergajo. Vendar rastejo vertnarske zeliša nesejane in neobdelane

tudi drugej, po polji, gorah in planinah. Lekarji in zdravniki obrajta jo take poljske, posebno planinske zeliša še bolj, kakor vertnarsko umetno izrejeno zelenjad: kajti perve imajo več zdravilne moči v sebi, kakor une, tedaj so kot zdravila tudi krepkejšje od unih. Take zeliša naj berejo tedaj ljudje po kmetih!

Marsikdo, ki rad zelišari, utegne prašati: „kakošnih zeliš potrebujejo pak lekarji, da bi jih mi brali, pa donašali njim?“

Odgovarjamo tole:

Lekarji in zdravniki potrebujejo iz rastlinstva mnogo mnogo stvari. Tu sem spadajo razne trave in zeline, cvetlice, lesovi, skorje, korenine, sadje, semena ali zernje, smole, med in vosk, rastlinske soli itd. Od posameznih teh — se vé da domačih rastlin hočemo tedaj nekatere imenovati, pa le take, ktere kmetje poznajo, ktere po naših krajinah rastejo, ktere tedaj ljudje lahko poiskati in brati zamorejo.

Izmed perja in trav so lekarjem in zdravnikom potrebne: Čantara ali svederc, čerlenka, divja cikorija ali pripotnik, metlika, pelin, beli slez, trubelika, volčja jagoda, čbelna ljubica ali melisa, cveteči materinčjak, metica in poprova meta, miloduh ali ožepek, orehovo listje, močirna detelja, roman, ruta, šetrajka, babja dušica, vratač, regrad, veronika, jelenov jezik, pljučnik, podbél, rudeči naperstnik, rožmarin, slezica, kopriva, oměj ali urajnica, žobej, zobnik.

Izmed cvetja in cvetečih zeliš: Bodeča borga, čudenica, male in velike gamilice, sivka, divji mak ali purpelica, majkina dušica, roman, vratač, vertnice, bezgovo in lipovo cvetje, timjan, lučnek, modriš, ternjolica ali černi glog in drugo cvetje.

Izmed lesov: Brinjevina, hrastovo ohmetje.

Izmed skorij: Skorja divjega kostanja, volčjega koréna, brestova in hrastova skorja, robine in tako dalje.

Domačih korenin potrebujejo lekarji sila veliko. Take so: Broč, divja dina, gorec, čudenica, kolmež, beli slez, hren, križatica ali prostrel, metlika, praprot, kopitnik, torica, volčja jagoda, pripotnik, olant, oman al tolski korén, šteznik, zvišč, pirika, čemerika, teloh, sladčič, gladiš, petersilj, regrad, trebelika, divja vinika ali hostna čerlenka, virh, zôbovec in še mnogo drugih korenin.

Izmed sadja so lekarjem ugodne: Aptove in brinjeve jagode, bezgovo grozdje, suhe češplje, černe gloginje, maline, murve, ribizi.

Izmed semen: Ber, koper, lesiček, onež, kum, čebuljice in seme podleskovo, lan, gorčica, zobnik, nezreli laški orehi, vodenipoper, makovke in makovo seme, tičje prosó itd.

(Dalje sledi.)

Starozgodovinski pomenki.

Slovenščina v starem času.

Spisal P. Hicinger.

4. Kako je stala sedanja slovenska zemlja ob času Rimljanov?

(Dalje).

b) Panonija je bila v izhodu od Norika in Istrije; proti severju in jutru jo je mejila Donava, in proti jugu Ilirija z Dalmacijo in Liburnijo. Bolj natanko je tukaj

prašati za mejo proti Istrii in Liburnii z Japidijo, ktero Ptolemej steguje do hribov „Mons Albanus“ ali „Albius“ in „Baebii montes“. „Mons Albius“ je Snežnik in drugi hribje pri Ložu in Cerknici, kteri se v severji s Hrašico sklepajo, v jugu pa konce proti horvaškemu Kleku pošiljajo; na tiste hribe tudi Schönleben namerja, ko govori od Japodov, med ktere zemljopisec Strabon tudi tisti hrib na ravnost postavlja. „Montes Baebii“ so brijbe, kteri gredó po sredi vojaške granice proti Dalmaciji; tako terdi zgodovinar Farlati v svojem *Illyricum sacrum*, tako kaže zemljopisna stopnja, pod ktero jih Ptolemej stavi. (Če velja Terstenjakovo razlaganje za „Babje gore“, se s tem tudi snida véra od shodišča copernic na Kleku ¹⁾).

Po takem je od sedanje slovenske zemlje k Panonii spadala Štajarska na izhodni strani od Plača in Pohorja, zemlja ogerskih Slovincov in Kranjska na dolenski strani z ljubljansko in verhnjsko okolico, ktera se je pa poslednji čas z Gorenskim vred k zdaljšani Italii prištevala. Stanovavci poleg Drave so bili Sereti, morebiti tudi še Serapilli, poleg Save in Kerke pa Latobici. (Morebiti na Latobike še opominja skrivni latovski jezik). Večje mesta v tem delu so bile: Peto-vio Ptuj, Rogando Rogatec, Noviodunum, pri Kerskem, Praetorium Latobicorum, pri Trebnem, Aemona Ljubljana, Nauportus Verhnika, ktero zgodovinar Vellej Panoncom prilastuje, dasiravno je bila izvirno tavrisko naselišče. Pozneji čas se je zemlja pod Dravo in poleg Save imenovala Savia, ter je imela lastnega oblastnika in poglavno mesto Siscia, Sisek; k Savii je spadala Štajarska južnodravska in Kranjska dolenska ²⁾).

c) Ilirija z Dalmacijo, Liburnijo in Japidijo se je v severji dotikala Panonije, v izhodu Misije, v jugu Macedonije; proti zahodu ji je bilo jadransko morje in Istria. Japidija je bila severna stran Ilirije, ki se je pa pozneji čas pod imenom Liburnije gubila; primorska reka Arsia, Raša, je delala naravno mejo proti Istrii. Od slovenske zemlje, ako se njene meje jemljejo po g. Kozlerjevih naznanilih ³⁾, je pod Japidijo spadal del notranje Kranjske z ložko in cerknjsko okolico in Pivko, in del severne Istrije, sedanje selišča Čičev. Tukaj na obeh straneh hribov so stanovali Japodi, tukaj ste bile zaveljo boja z Rimljani slavne mesti Metullum, Metle in Terpo, pri Ložu. Mesta Tarsatica, pri Reki, Arrupium in Avendo, med Senjem in Siskom blizo Modruša, so žena horvaški zemlji iskati, kakor kaže Peutingerjeva tabla, in Antoninov potopis ⁴⁾).

d) Italija z Istrijo in Karnijo, ktera se je pozneje v imenu Venecije gubila; ta del Italije se je v izhodu dotikal Ilirije, in v severji Norika. Naravno mejo proti Noriku so delali hribje, kteri so se „Mons Odra“ ali „Alpes Juliae“ imenovali, in so v širjem pomenu sedanje juliške in karnijske planine obsegali, razun teh še „Mons Carusadius“, to je Kras. Istrijo pa je od Karnije ločila sloveča reka Timavus pri Divinu, in Karnijo od Venecije Tilaventus, Tagliamento, Temenica. Od sedanje slovenske zemlje je tedaj k Istrii spadal del notranje Kranjske z vipavsko in idersko dolino, in pred ko ne z nekaj Krasom, in del severne Istrije s teržaško okolico, h Karnii pa goriška in svet furlanskih Slovincov s kanalsko dolino. V Istrii so bile mesta Tergeste, Terst, Aegida, Koper, in v Karnii Castra Ajdovšina. Zunaj sedanje slovenske zemlje pa so prav za prav že bile v Istrii še mesta Parentia Poreč, Pola Pule, Piquentum Buzet; potem od Japidije mesti Albona Labin, Flanona Flamin; in otoka Curicta

¹⁾ Ptolem. I. II. 15. Strabo I. VII.

²⁾ Plin. „Hist. nat.“ I. III. 28. Ptolem. I. III. 1. Vell. Patere. I. II. Notitia imperii occid.

³⁾ Koledarček slovenski leta 1855. str. 45.

⁴⁾ Ptolem I. II. 17. Appian. bell. illyr. Tab. Peutingeriana ed. Scheib.

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 31. marca 1855.

List 26.

Zakaj se na ljubljanskih vertih in okoli Ljubljane sadno drevje slabo obnaša?

Lepi sadni vertje so veselje in korist gospodarjem in vsakemu človeku prijeten pogled; posebno pri mestih taki vertje niso le velik dobiček posestnikom, ampak tudi zlo pripomorejo povikšati prijetnost in zalost mesta.

Pri Ljubljani je veliko rodovitnih vertov, ki preskerbé mesto s potrebno zelenjavo; ali sadno drevje pa nič prav veselo ne raste, ampak kmalo ostariči in mine, in je večidel slabega pogleda. Zakaj neki to?

Meni se zdi, da sledeče okoliščine so vzrok tega:

1. Svet v Ljubljani in okoli Ljubljane je nanasina in vodni prod. Zgornja lega dobre zemlje ni globoka, spodej pa je sama šuta, svešč in pesek. Berž ko ne, da tisti, kateri so sadno drevje tukaj sadili, tega niso pomislili, ampak so drevesca take, kakoršne so dobili, z dolgimi serčnimi koreninami (Pfahlwurzel) sadili. Ker pa serčna korenina naravnost v tla raste, če se pusti, kakoršno je Bog dal, in je s svojo krepkostjo v terdni zvezi ne le s celim drevescom, ampak nar bolj z verhmi in glavo, doli v globočini, v pesku, kamor sega, skor nič živeža ne dobí, se ni čuditi, da oslabí sama in hujša, ampak tudi celo drevó, posebno v verhih opeša in ostariči. Viditi je namreč, da verhi začno beléti in sušiti se, drevó rodí še nekaj slabega sadja, potem pa kmalo neha in mine, in le v kaki globoki zemlji dolgo časa pri moči ostane.

Kako se dá temu pomagati?

Tako. Sadno drevje, kar ga je že posajenega, in je še mladično, naj ostane, pa naj se do serčne korenine od dveh strani odkoplje, in naj se serčna korenina celó na kratko, po previdnosti, kakor je globoka lega dobre zemlje, do dobre dlani ali manj prireže, in kar je iz nje pri verhu postranskih korenin, naj se pri kopanju skerbno varjejo, da se ne poškodvajo. Bo serčna korenina tako prikrajšana, gladko prirezana in z dobrim drevnim mazilom zamazana (zraven pa tudi naj se verhovi prirežejo, posebno kar je že velega, in vejice naj se zlo otrebijo), bo po tem serčna korenina začela v dobri zgornji zemlji pri verhu postranske korenine gnati, in po verhni zemlji se razprostirovati, kjer bo živeža več dobivala, bo drevó se kmalo okrevalo in oživilo. Noben sadež ne more krepko rasti, ako je za-nj preplitva redivna zemlja, da korenin razprostirati in si zadostnega živeža poiskati, ali zadostne reje imeti ne more, ravno kakor žival pri prepíčli hrani zastradana oslabí, shujša in opeša, tako tudi sadež. Drevó uživa iz zemlje potrebni živež po koreninah, kakor žival po gobcu. — Če se pa drevesca na novič sadé, naj tisti, kateri imajo to opravilo, ne pozabijo serčne korenine do dobre dlani za tukaj prikrajšati, kar bi za globoko dobro zemljo manj treba bilo, in naj se jama široka in globoka skoplje, ter z dobro s starem gnojem gnojno, ali sicer redivno zemljo napolni, in v tako zemljo naj se drevesce posadí, se bo gotovo lepše obnašalo, posebno če se mu bo pozneje od časa do časa še s tako zemljo deleč okoli korenin

gnojilo. Sploh pa je treba tak vert, posebno tukaj, zlo prekopati in pesek z dobro zemljo 3 do 4 pedi globoko zmešati, če kdo hoče saden vert imeti. To naj se zdaj stori, dokler se drevesa še ne mužijo.

2. Ob gredicah sadno drevje, če tudi pritlično, imeti ni prav. Zakaj ne? Zato, ker se gredice ne le vsako leto po enkrat, ampak za razen sadež še po večkrat prekopavajo, in se pri tem delu male, tanke, sesavne, nar potrebniše drevesne koreninice, ki v gredico zalezujejo, presekaajo ali pretergajo, kar drevescu zlo škodje. Tudi mlad gnoj, ki je za drug sadež koristen in potreben, in ki se obilno v gredico zakopuje, koreninam sadnih dreves ne hasne in ne tekne, ampak stori, da zvedenijo, počijo, se omuznejo in poginejo. Na deblu koža odstopi in drevó boleha in kmalo pogine. In še senca okoli gredic rašči drugih sadežev škodje. Gredice naj bodo namreč na eni strani same, in nobenega drevja okoli ne, da zelenjad, ki sonce ljubi, lepši raste; sadje pa, če ga kdo hoče na ravno tistim vertu imeti, bodi na drugi strani tako, da sence drugim sadežem delalo ne bo; pod drevjem bodi trava, družega nič. Tako bo oboje na soncu in oboje lepo. Komur pa zelenjava nar več dobička obeta, ima prav, če sadne drevesca le samo pri zidu na sončni strani ima, ker brez sonca bi zvescele, kakor druge rastline.

3. Kakšne sadne drevesa so nar boljši na ljubljanskih vertih? Take, ktere globokih korenin ne delajo, in ki se tudi le zlo plitvo sadé: sljive, češplje, cibore, mirabele, dermonceljni in breskve v brajdah pri zidovih in višnje, kterim vsim naj se pa vendar tudi serčne korenine kratko prirežejo. Hruške naj se v glog, jabelka v kutne cepijo, da pritlične ostanejo; za visoke drevesa pa naj se globokeja zemlja izbere; vsim pa naj se pri Ljubljani ali v mestnih vertih serčne korenine prikrajšajo, kar naj tudi za murbe veljá, ktere se na enakem svetu poleg cest in potov sadé. Malo dreves je, da ljubijo, ali da za ljubo vzamejo peščen svet, postavim jagnjed in malo manj tudi divji kostanj.

4. Kaj gosence drevju storé, je znano. Na tukajšnih vertih se vidi jako veliko mešičkov gosenčne zalege, ki bi jih bilo dobro berž ko berž skerbno oberati. Ne mara, da tudi obročkov gosenčnega ploda (Ringelraupenbrut) je ob vejicah dovelj, ki se ne vidijo od deleč, in bi jih bilo treba zvesto poiskati in sožgati ali sicer zatreti, in tolikanj sušmadi po drevji, in kar je pregostega, ternjevega in nekaznega otrebiti.

Zalokar.

Bera zeliš.

(Dalje).

Dalje so lekarjem potrebni: Planinski mah, smrekova in jelova smola, relihova gljiva, med, beli pa rumeni vosek; rastlinske soli, kakor potašelj ali pepelik, solik itd. Služijo jim tudi za mnoge priprave: Doblice ali šiške, zelod; kaj, celó smrekovo in jelovo čeršje jim je vgodno.

Take in enake cvetlice, trave ali zeliša, jagode, skorje, korenine in semena naj tedaj berejo ljudje po kmetih, kar utegnejo, kakor smo že omenili gori, celó mali otroci, pastirji, ženske opravljati.

Ni pa jednako, kdaj, to je, ob kateri letni dóbi ali ob katerem vremenu se zeliša, njih perje, cvetje, korenine itd. berejo. Uzrok je, ker njih zdravilne moči niso ob vsaki letni dóbi enake, tudi apotekar ne more rabiti takih zelín, ktere niso bile ob pravi dóbi nabrane. Ravno tako ni enako, kje da zelinje raste, ktero hočejo zelišarji brati. Boljše in krepkeje so zeliša, ktere pri prisojnih goricah in suhih krajih rastejo; naj krepkeje je pa planinsko zelinje. Po močirjih ali osojih rasteče bilje zdravnikom ni vgodno. Hočemo tedaj za tiste, ki zelišarijo, tudi v tem nekoliko bolj natanko govoriti.

Korenine se ne smejo nikoli poleti brati, temoč le ko prihaja pomlad, preden je mezga v perje stopila; ali na pozno jesen, ko je mezga zopet navdol se umaknila. Le korenine taci rastlin, ktere v vodi rastejo, postavim kolmež, utegnejo se tudi o drugi dóbi izkopovati, le pozimi ne; zlo mesnate korenine pa pred zimo ali kmalo po tem, ko je seme dozorelo. — Izkopane korenine naj zelišar s kako šetico v vodi očisti, pa naj jim odpravi parst al drugo nesnago, ktera bi se jih morebiti deržala. Če jih kaka zvunanja koža krije, jih mora tudi olupiti.

Trave ali zeline nabirajo se, ko so popolnoma dorastle; treba je pa gledati na to, da se prej odrežejo, preden razcvetejo. Za njih odrezanje naj zelišar tudi pričaka suhega vremena; naj pa zelín ne reže koj po dežji, ker takrat bi utegnili mokrota škodovati, ktera jim je obvisela; odrezano mokro bilje gnije tudi hitreje. Perje naj se potem kakor korenine na zraku suši; če je pa zlo sočnato, je treba, da ga v kaki sušivnici posuši nabiravec.

Kader zelišar cvetje in cvetlice bere, naj tudi gleda, da jih terga kmalo po tem, ko so razcvetele, pa tudi ob suhem vremenu. Kjer so cvetlice drobne, postavim, na pelínu, romanu in enaki rastlinji, naj jih odreže s tankimi steblici vred.

Kader ljudje nabirajo skorje od germov ali od drevja, naj opravljajo to v raznih letnih dóbah. Drevne skorje je naj prikladnije brati spomladi, ko muzga se penja; potrebno je to pri takih, ktere so bolj smolnate; skorje od germja je narbolje lupiti v jeseni. — Ko se les nabira, je treba, da mu odlupimo belíno (to je, tanko kožico med lesom in zvunanjo skorjo), hrani se pa naj težji dellesá, ker v tem je le zdravilna moč. Nabira se pa les pozimi, ali ko topla spomlad prihaja.

Sad je narbolje pobirati, ko še ni popolnoma dozorel; tako, postavim, brinjeve jagode.

(Konec sledí.)

Starozgodovinski pomenki.

Slovenščina v starem času.

Spisal P. Hicinger.

6. Ali je v starem času med Donavo in jadranskim morjem bilo ktero ljudstvo slovenskega rodu?

Nekdanje zgodovine narodov so učeni možje poslednje čase začeli vse drugač preiskovati, kakor se je pa nekdanje leta godilo. Stare spise v jezikih in čerkah pred neznanih, stare spominke v znamenjih ravno tako nenavadnih, nekdanje jezike same po koreninah in slovniški zlagi besed, nekdanje vére narodov z vsimi čudnimi božanstvi, ostanjke poprejšnje umetnosti in obertnosti, tudi ostanjke nekdanjih navad, pripoved in basen, vse to pregledujejo, primerjajo, in od tod sklepe delajo. Po takem potu ni samo daljna Indija odkrita, ali Egipt ali Amerika iz starega časa;

temuč tudi v bližnjici se je že veliko našlo, na kar se popred ni mislilo, kar se še domišljevali ni prederzovalo, na primeru, od staroitalskih, celtiških in germanskih narodov. Ni tedaj nič čudnega, da so tudi Slovani začeli na čase svojih nekdanjih očetov gledati in prašati, kako so govorili, kaj so verovali, kako so živeli, kje so stanovali. Staroslovenski jezik preiskuje Miklosiĉ, Caf, Terstenjak, in spričujejo, da je s staroindiškim ali sanskritskim bolj enak v koreninah, kakor kateri drugi si bodi evropskih; to bo utegnito tudi učenim družih narodov v prid dohajati, ker so do zdaj pri primerjanju jezikov slovenskega večidel memo pušali, ga še pri preiskovanju slovanskih reči večidel niso znali ali znati niso hoteli. Véro starih Slovanov sta preiskovala Kolar in Hanuš, preiskuje zdaj g. Terstenjak, in razjasnjeno je, da je bila prava hči bramanske v Indii, da je pa tudi v Perzii in Egiptu imela predpodobe; tudi to ne bo brez dobička še za učene družih narodov, ker še le v nar novejšem času so začeli spregledovati notranjo zvezo vsih starih vér med seboj; kakor namreč je vsim jezikom en jezik deblo, ktero se je o babilonski zmedi v veliko vej razcepilo, tako je tudi vsim starim vérám ena véra korenina, ktera pri zidanju visocega stolpa od pravega Boga ločena se je na veliko strani razrastla *). Stare pripovedi, stare pesmi nabirajo pri vsih slovanskih narodih, od starih navad ali običajev slovanskih ljudstev se je že mnogo odkrilo, in se še odkriva; mož za take reči marnih ni na drobno šteti. Stare slovanske spominke zlasti od božanstev so že nekaj odkrili nemški starinoslovci, ker v stari Retri na Meklinoburškem in na rujskem otoku v pruskem pomorju so bili kedaj sloveči templji slovanskih božanstev; druge starinske reči preiskujejo učeni možje na Českem, Poljskem in Ruskem. Pri nas Slovencih se je g. Terstenjak obrnil na pregledovanje spominkov iz rimskega časa, zakaj tudi tisti morajo nekaj vediti od starega ljudstva, ktero je kdaj tukaj stanovalo, ker ga Rimljani niso nikakor ne vsega spremenili ali pokončali; tudi čisto slovenski stari spominki se hočejo semtertje kazati, pa nasprotniki jih spred oči grabijo, in starim Celtom donašajo. Vendar se je že tudi po tej poti marsikaj začelo odkrivati, kar bo v pojasnovanje staroslovenske zgodovine teknilo.

Leto je bilo primerjeno pred opomniti, da vsak bravec utegne spregledati, koliko je sedanje dni več mogoče najti in izvediti, kakor pa se je dalo pred marsikterimi leti. Zdaj toraj naj bo odgovor na vprašanje: Ali je bilo v starem času med Donavo in jadranskim morjem ktero ljudstvo slovenskega rodu?

Bolj morebiti iz notranjega občutka, in po nekakem ostanjku starega izročila, kakor pa iz učenega prepričanja je Vodnik zapel: „Od nekdanj stanuje le tukaj moj rod“; kar ga je namreč starka učila, to ga je mikalo posnemati. Današnje čase je Vodnikov izrek dobil, in še dobiva potertjenje, kjer ga je ta slavni mož naše rodovine začel iskati, pa si ga domišljevali ni prederzoval, v slovenskem jeziku in v starih spominkih. Ktere dokaze tedaj imamo do zdaj, da so Slovenci že nekdanji čas tukaj stanovali?

a) Staro izročilo in stari spominki. Staro izročilo se sicer pri nas bolj pogreša, pa se hrani pri severnih bratih. Čehi iščejo svojega Čeha, Poljaki svojega Kraka in Lehá v južni deželi med Donavo in jadranskim morjem; nar starji slovenski zgodovinar, ruski Nestor, na ravnost piše, da v Noriku je domovina prvih Slovencev. Na to izročilo se je opiral Šafařik v svojih starožitnostih slovanskih, ko je pisal, da so Slovani že v nar starjem času do jadranskega morja naseljeni bili, da so se pa ob napadu Galijanov mogli čez Donavo za tatranske hribe umakniti. To je ravno nasprot mnenju nemških zgodovinarjev, kateri za Slované ne vedó druge poti iz Azije, kakor le nad črnem morjem; še tudi nočejo zlo starega

*) Wiseman „Zusammenhang d. Ergebnisse wiss. Forschung mit d. geoff. Religion“ 1. 2. in 3. razlaganje.

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti. sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 4. aprila 1855.

List 27.

Nekaj od obdelovanja vinogradov in od pridelovanja vina.

Ker je v tistih krajih, kjer vino raste, zdaj čas vinograde obdelovati in je po vinskih goricaх že vse živo delavcov, mislimo, da ne bo odveč o tem od nekterih koristnih reči povedati, ker dobrih naukov nikoli preveč ni, in je še vedno dovelj ljudi, ki svojih del ne delajo s premislikom, ampak po stari navadi, kar bi dan današnji ne smelo biti, in nikoli ne.

Nekteri grajajo pridelovanje vina in pravijo, da kraji, kjer vino raste, so navadno bolj revni od drugih, ker vino je zapeljivo in dela človeka mehkužnega, neumnega in manj gospodarnega. Ne moremo tajiti, da je to nekoliko res; pa vendar tudi terdimo, da v vinskih krajih je manj pravih zrelih pijancov memo nevinskih, ker žganje in druge močne pijače so še bolj zapeljive, in se človek pri njih prej navadi pijačevati, in popolnoma poživiniti se, svoje dolžnosti zanemarjati in pamet in premoženje z gerdim žertjem zapravljati. Res je, da v dobrih letih vinogorniki pri svojih hramih, pri čepu, so v jeseni radi oživljeni in glasni, in ukaje domu gredoči se z marsikakšnim prelazom ali s kako bervjo pogovarjajo, se včasih nad njimi tudi prenaglijo, ali pa včasih tudi kako berv zajezdijo ali po nji plezajo, posebno če ročaja nima, in se tudi primeri, da se oblečeni, kakor so, malo skoplejo in ohladé; pa to nič ne dé, in ni vsak dan, in tudi glava ne boli, in ko noč spet glavo zbrihta, se drugi dan smejajo. Ne more se jim to za zlo šteti ali preveč zameriti, ker se mora sladko vince, ki serce razveseluje, pokusiti in njegova vrednost spoznati, za ktereга so toliko terpelí. Prijatli vkup se snidejo in vincu zapojejo, ki so ga pridelali, da svoje težave malo pozabijo.

Pa dasiravno so kraji, kjer vino raste, navadno bolj revni od nevinskih, vendar zamore umnim tudi vino lep prihodek biti in jim premoženje kar zlo pomnožiti, ako vedno pamet poslušajo. Da jim bo pa vino lep dobiček dalo, jim svetujemo tri ali štiri reči, ktere naj pri svojem gospodarstvu vedno pred očmi imajo; ter 1) naj svoje vinograde primorajo, da kar nar več mogoče in veliko več od zdaj pridelka dajo, 2) naj skerbé, da bo pridelano vino kar nar bolj mogoče, in veliko bolj od doslej, žlahno in dobro; 3) da svoje vino kar nar bolj mogoče dobro prodajo, in 4) da družih svojih prihodkov pri vinu ne zanemarijo. Bomo od vsih teh reči v tem so-stavku nekoliko govorili.

I.

Da vinograd kar nar več mogoče pridelka dá.

Naši dolenski vinogradi dajo tudi v dobrih letih še vse premalo grozdja, dokler po verjetnem spricévanji zvedenih ljudi dajo, postavimo, na Ogerskem pri Pečuhu na enakem prostoru veliko več od naših, in tako tudi po drugod. Pri Pečuhu namreč ni nič nenavadnega, da priraste v boljših letih na oralu

(na 1600 štirj. sež.) po 200 austrij. veder vina in včasih še več; pri nas pa v nar boljših letih ne čez 70—80 veder. Kaj je vzrok tega razločka? Več reči: a) zemlja, b) terta, c) sadež, d) obrezovanje, in e) drugo obdelovanje vinogradov in ravnanje v njih.

1. Zemlja je sploh na spodnjem Ogerskem zlo rodovitna, in v ravninah večidel gnojna nanesina. Polje malokje gnojé, ampak živinski gnoj v vodo pomečejo, da ga voda odnese, njive pa čredoma v celini puščajo, da se počijejo in jih na tretje leto obsevajo. Ne morem verjeti, da je to prav in dobro, in da bi gnoj razun žita, ako bi se pridelki umno verstili, postavimo, koruzi, detelji, tabaku in drugim takim sadežem, ki veliko živeža potrebujejo, odveč bil, ampak da gnoj po stari ne dobri navadi zametujejo, in tretji del tacega lepega polja v celini puščati ne more nobene hvale vredno biti. Dokler je kaka dežela še malo obljudena in je veliko rodovitnega polja, malo pa prodaje, takemu gospodarstvu ni zameriti; ali zdaj so se časi v tem silno spremenili in raznih pridelkov ni nič preveč, posebno ker so pota po skerbi vikšega vladstva na vse strani odperete; pa staro ukoreninjeno, vraščeno navado opustiti je ravno tako težko, kakor železno srajco isleči, in bo v škodo sveta menda taka nerodna navada še delj časa ostala. Za vinograde pa, ki jih pri Pečuhu na sončni strani po goricaх imajo, rabijo gnojno zemljo, ki jo tertam od časa do časa jako obilno in globoko zakopujejo. To nareja terte lepše rašče, mladikaste in rodovitne. Pri nas na Dolenskem gnojé gorniki svojim tertam vse drugač. Grubancam devajo globoko nekaj gnojnih stvari, ki pa ne gnojé, dokler ne strohné, tersja, vejevja, plev, koruzovine itd. malo pa gnojne zemlje in sparstenine. Drugim tertam devajo taci reči le bolj pri verhu in še tega malo. Ni čudo tedaj, da tertje peša in se zablati, ostariči in neha roditi. Treba bi bilo od časa do časa vinograde globoko prekopati, izmolzeno zemljo izmetati in okoli korenin nove gnojne zemlje dati. Take gnojne zemlje je dovelj po voznih klancih, po vaséh, po mejah, po hostah, ki bi vinogradom napeljana čudeže delala, in tudi pri sadji, če bi jo tako rabili.

(Dalje sledí.)

Bera zeliš.

(Konec.)

Narbolje je, ako zelišar vse te stvari, koj ko jih je bil nabral in osnažil, naravnost lekarju ali zdravniku nese, ker ta dva vesta nar bolje, kako zelinje pravilno sušiti, hraniti ter v rabo svojo pripravljati. — Toliko od zdravnega rastlinja.

Rastline, kterih obertniki potrebujejo, če rastejo po livadah in polji, utegnejo tudi ljudje na kmetih brati, pa ž njimi tergovati celó. Tako berejo že od starodavnih časov na Štajarskem tako imenovano špajko, prijetno planinsko zel, ktera posebno na planinah med Koroškim in Štajarskim obilno raste. Leto in dan hodijo pridne zelišarce po teh višavah, na-

biraje omenjenih rastlin, ter jih nosijo v Gradec trgovcom, ki jih pošiljajo celó v Turčijo. Tako se nabirajo tudi druge zeline, katerih obertniki potrebujejo, postavimo: bičje, brošče, koprive, mak, brezova, hrastova in verbova skorja itd. Veliko rastlin obrajtajo kmetje vse premalo, če lih pred očmi jim rastejo bogotno in obilno. Malopridne se jim dozdevajo, ker jih je povsod dovelj; temu pa ni tako. Poglejmo jih nekoliko bolj natanko.

Jako koristen je mah. Naj ga berejo pastirji ali priletni ljudje, ker delo ni težavno, pa vendar kaj okroglega verže. Mahú namreč upotrebujejo tudi obertniki za mnoge stvari. Va-nj zavijajo vertnarji rastline, mladiče ali cepiče, da jih razpošiljajo v daljne kraje, da vlažne ohranijo. Tapetarji potrebujejo mahovja, da razno pohišje z njim nabasujejo, postavimo, počivala, stole, arovnice itd. Tudi lomljive stvari zavijajo se v mahovino, da grejo nepoškodovane na dolgo pot. Umni gospodarji mešajo mah z mavto, kader pri vodi kaj zidajo. Tudi pokline bark in čolnov zamašujejo z mahom. Ako gnetimo mah med premog, dobimo dobro paljivo.

Praproť, ktereга tolikanj raste po gojzdi ali na neobdelanih krajih, služi tudi raznim obertnijam. Po nekterih nemških krajih berejo praproť, preden dozori, ga žgejo ter napravljajo potašelj iz njega. Da ž njim se postilja, vejo menda gospodarji povsod. Va-nj zavijajo trgovci lončene posode in razlomljivo blago, kader je treba odpošiljati ga v daljne kraje.

Kjer se nahaja resje (cvetè neprenehoma od perve spomladi do pozne jeseni), ga pridni kmetiči ne bodo zanemarjali; napravljali bodo iz njega metle, ktere so tudi potrebne, tedaj tudi v dnar gredó.

Po nekterih krajih išejo pridni ljudje na jesen in pozimi v hrastji in kostanjevi gomoljike, ktere se tu pa tam plodijo same od sebe, in ktere — kot jako prijetno jedilo — bogatim mestnjanom se drago prodajajo.

Ne mogli bi nehati, ko bi hotli naštetí mnogo rastlin, ktere po livadah in polji rastejo, pa služiti utegnejo lekarjem al obertnikom. Naj bi revni kmet oziral se pazljivo po domovini svoji; naj bi gledal, kaj okoli njega raste, cvetè pa zori, ali v stoterih prijetnih barvah lesketá; gotovo bo najdel koristnega rastlinja dovelj, ktero dosadaj je morebiti zanemarljal, ktero je pa jako vredno, da steguje roko po njem saj v majhen dobiček svoj.

J. Š.

Gospodarska novica.

(Krompir, ki je konec mesca majnika še zrel). Časnik „Zeit“ piše od tega krompirja sledeče: Baron Welček iz Čuhova, kateri nov spomladansk krompir Robinsona (Robinson's frühe Maikartoffel) že več let sadi, ne more prehvaliti tega sadú. Konec mesca sušca ali perve dni aprila ga sadi in zadnje dni majnika ali perve dni rožnika je že popolnoma zrel, tako, da se na njivi ravno tisto leto še kaj družega sejati ali saditi zamore. Tudi je ta krompir še čez leto popolnoma okusen, dober kakor kostanj.

(Krompir za več let posušiti). Parski topničar Bauer je našel neko važno ravnanje, po katerem se dá krompir suh za več let dober ohraniti. Francozka vlada je že veliko takega suhega krompirja armadi v Krim poslala. Kolikšne važnosti je ta nova najdba, se lahko razvidi iz tega, da en funt tega suhega krompirja je 25 možem zadosti za kosilo.

Starozgodovinski pomenki.

Slovenščina v starem času.

Spisal P. Hieinger.

6. Ali je v starem času med Donavo in jadranskim morjem bilo ktero ljudstvo slovenskega rodú?

(Dalje).

Vendar to, kar je do zdaj pripovedovano, le toliko dokazuje, da ni tako nemogoče in tako neverjetno, da so Slovenci že v starem času že v svoji sedanji domovini stanovali. Najdeni so drugi, drugač gotovi dokazi; taki so nekaj stare pri-povedi, nekaj stare imena narodov in mest, hribov in rek; potem pa so posebno stari spominki, kteri so sicer iz rimskega časa in v latinskem jeziku, pa vendar obsegajo imena božanstev in oseb, ktere so očitno slovenske. Nahajajo se ti spominki po vsi slovenski zemlji, še v krajih, kteri so zdaj ponemčeni. Ni si nihče mislil, da bi se taki kamni za spominke starih Slovincov smeli jemati, dokler se ni g. Terstenjak krepko oglasil. Vendar kdo na primer bo sledeče imena božanstev drugač vedil razlagati, razun po slovenski? Belinus, Belibog, Chartus, Čert, Černibog, Jarmogius, Jaribog, Spomladnibog, Jaribol, bog za spomladne bolezni; tudi imena Lavurus, Vercombog — ali ne kažejo slovenske korenike, namreč: lavu ali levu, beru ali merjasu vpodobljenega boga? Ravno tako imena oseb: Lascia, laska, ljuba, Bellicius, belček, Svetvedus, sveti vedež, Cupitius, kupec, Bregius, brežnik; — ali jih je mogoče kot neslovenske v nemar pušati? Nasprotniki sicer pri vsakem neznanem imenu précej na celtiško mislijo, pa nar manji reči so v stanu tudi po celtiškem pomenu razlagati. Pred naj se učijo celtiški jezik bolj umevati, po tem jim bo mogoče bolj s pravico terditi: zakaj da je celtiško; pa dostikrat bodo ravno po večji znanosti jezika mogli spoznavati: to ni celtiško, je slovensko. Da pod rimsko vlado pa narodski jezik ni bil vès od latinskega prevzet, kaže opomba zgodovinarja Velleja, da vsi Panonci znajo tudi rimski jezik: beseda sama naznanuje, da so namreč zraven tega še svoj jezik imeli ¹⁾.

Razun latinskih napisov pa se nahajajo tudi napisi v runah, to je v starih barbarskih čerkah, kakoršne so rabili severni narodi v starih časih. Pri Radgoni so se našle čelade z runami, ktere zadenjsko brane dajejo umeven slovensk izrek, kakor g. Terstenjak razlaga. Drug tak napis se je našel v cerkvi Matere božje v Koprivnici poleg Pod-srede, ktereга pa doslej še nihče ni mogel brati, ker ima nenavadne rune ²⁾. Nasprotniki sicer pri taki najdbi précej zakričijo: celtiške rune! dasiravno jih še brati ne vedó; njih dokaz je kratek, pa ravno tako lahek: sej Slovenci kaj tacega niso znali! ³⁾ Vendar so severni Slovani tudi rune rabili, kakor se vsak lahko prepriča, kdor v kaki obširniši mitologiji podobe slovanskih božanstev pogleda; zakaj na mnozih je z runami kaj zapisanega, kjer je zlasti ime Rethra lahko brati. Kar so pa znali severni Slovani, to tudi južnim Slovencom ni bilo nemogoče znati.

b) Véra starih tukajšnih stanovavcov. Preiskovanje starinskih spominkov ni samo rodú starih stanovavcov med Donavo in teržaškim morjem razodelo, temuč tudi njih misel in vest v božjih rečéh je razkrilo. Imeni Belinus, Belibog, in Chartus, Čert, Černibog, ste že popred Muharja posilile, na slovanske božanstva soditi, dasiravno je kot nasprotnik slovenščine pozneje svojo misel preklical ⁴⁾. Pa gosp. Terstenjak je začel za tem per-vim slovenskim sledom dalje stopati, in kaj je na taki poti našel? Basnoslovje severnih Slovanov je že dolgo znano,

¹⁾ Vell. Paterculus I. II. 110.

²⁾ Mittheilungen d. hist. Vereins f. Krain 1854, str. 15.

³⁾ Koch „Keltische Bildnisse und Runen“.

⁴⁾ Muhar „Röm. Noricum“ II. Bd., str. 31. Gesch. d. Steiermark I. Bd. str. 440.